

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ЗМІН: КОГНІТИВНА СКЛАДОВА

О.А. Філь

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології управління
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»*

У статті наведено результати теоретичного аналізу проблеми психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін. Основну увагу зосереджено на висвітленні змісту когнітивної складової такої готовності.

Ключові слова: психологічна готовність, когнітивна складова, керівники освітніх організацій, забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін.

В статье приведены результаты теоретического анализа проблемы психологической готовности руководителей к обеспечению развития конкурентоспособности образовательных организаций в условиях изменений. Основное внимание сосредоточено на освещении содержания когнитивной составляющей данной готовности.

Ключевые слова: психологическая готовность, когнитивная составляющая, руководители образовательных организаций, обеспечение развития конкурентоспособности образовательных организаций в условиях изменений.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність вивчення проблеми психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін обумовлена низкою причин. *По-перше*, у сучасному суспільстві конкуренція є глобальним явищем (М. Портер [13]) та невід'ємним фактом (О. Романовська [19]) у житті сучасної людини. Практично кожна особистість щоденно зустрічається з конкуренцією в своєму житті та її виявами як у професійній діяльності, так і в сім'ї, в спорті, особистому житті і важливого значення набуває увага до використання різних стратегій конкуренції, які, здебільшого, мають деструктивний характер та заважають конструктивній професійній взаємодії її учасників (О. Філь [28]). Тому в контексті проблеми конкуренції її *актуальність* обумовлюється потребою суспільства у здійсненні спеціальних психологічних досліджень особливостей сприйняття конкуренції, способів поведінки та використання адекватних конструктивних форм задоволення потреб її учасників. Тому актуальною є проблема психологічної підготовки особистості до ситуацій конкурентної взаємодії та розробки спеціального напрямку – психологічної культури конкуренції як особистості, так і організації в цілому. *По-друге*, посилення конкуренції обумовлює важливість розвитку конкурентоздатності організацій з метою забезпечення їх успішної діяльності на сучасному ринку праці, товарів та послуг. Стрімкий економічний та соціальний розвиток, інтенсифікація професійної діяльності в організаціях, підвищення психологічної культури суспільства, популяризація розробок спеціальної науки про конкуренцію, конкурентів та конкурентоздатність – «конкурентології» (В.І. Андреев [1]) обумовлюють актуальність посилення ролі та можливостей психології в контексті розв'язання проблеми конкурентоздатності сучасних організацій. Отже, *актуальним* стає питання здійснення психологічного аналізу проблеми розвитку конкурентоздатності організацій;. *По-третє*, вияви конкуренції в світі, як на різних рівнях (міжнародний рівень, рівень країни, рівень сфери/галузі функціонування організацій, рівень самої організації та рівень особистості), так і в різних соціальних сферах (бізнес, медицина, освіта, наука, держслужба та ін.), актуалізує важливість вивчення психологічних особливостей розвитку конкурентоздатності **освітніх організацій**. *По-четверте*, інтернаціоналізація (розширення контактів між країнами) та глобалізація (тенденція сучасних потреб світу у вільному «пересуванні» людей, товарів, капіталу) світових ринків (Гібсон Дж.Л., Іванцевич Д.М., Донеллі Д.Х. [3]) змінюють уявлення організацій стосовно способів та методів забезпечення успішної життєдіяльності та підходів щодо забезпечення конкурентоздатності організацій, і сьогодні вже недостатньо, на наш погляд, «вузько» розглядати конкурентоздатність освітньої організації лише як її можливість «утриматися» та вижити в конкурентному середовищі. Сучасна економіка і практика діяльності освітніх організацій потребує, на наш погляд, системного підходу до аналізу, діагностики, практичного розвитку конкурентоздатності організацій як «живого організму» і, відповідно, аналізувати її, «працювати» з нею та «виховувати» її варто, вважаємо, як «живу істоту», як унікальну та нестандартну особистість. З метою ефективної **підготовки керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій** як соціальної системи, як *активного суб'єкта конкуренції*, особливо **в умовах змін**, вважаємо, варто здійснювати системне **формування психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін**.

Мета статті – висвітлити зміст психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін та її когнітивної складової.

Завдання статті:

1. Представити зміст та структуру психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін.

2. Висвітлити зміст та структуру когнітивної складової психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін.

Дослідження здійснено в рамках виконання НДТ «Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін» (2012–2014 рр.), державний реєстраційний номер 0112U000700 під науковим керівництвом завідуючої кафедри психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», доктора психологічних наук, професора О.І. Бондарчук.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Представимо зміст та структуру психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін, яку нами розглянуто як результат спеціальної психологічної підготовки в системі післядипломної педагогічної освіти керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій.

Беручи за основу роботи з проблеми психологічної готовності Л.М. Карамушки [5; 6], О.І. Бондарчук [2] та попередні власні розробки [6] психологічну готовність керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін визначаємо як комплекс знань, мотивів, практичних вмінь, особистісних якостей, важливих для забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін.

Структура психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін (рис. 1) охоплює, на наш погляд, такі основні складові:

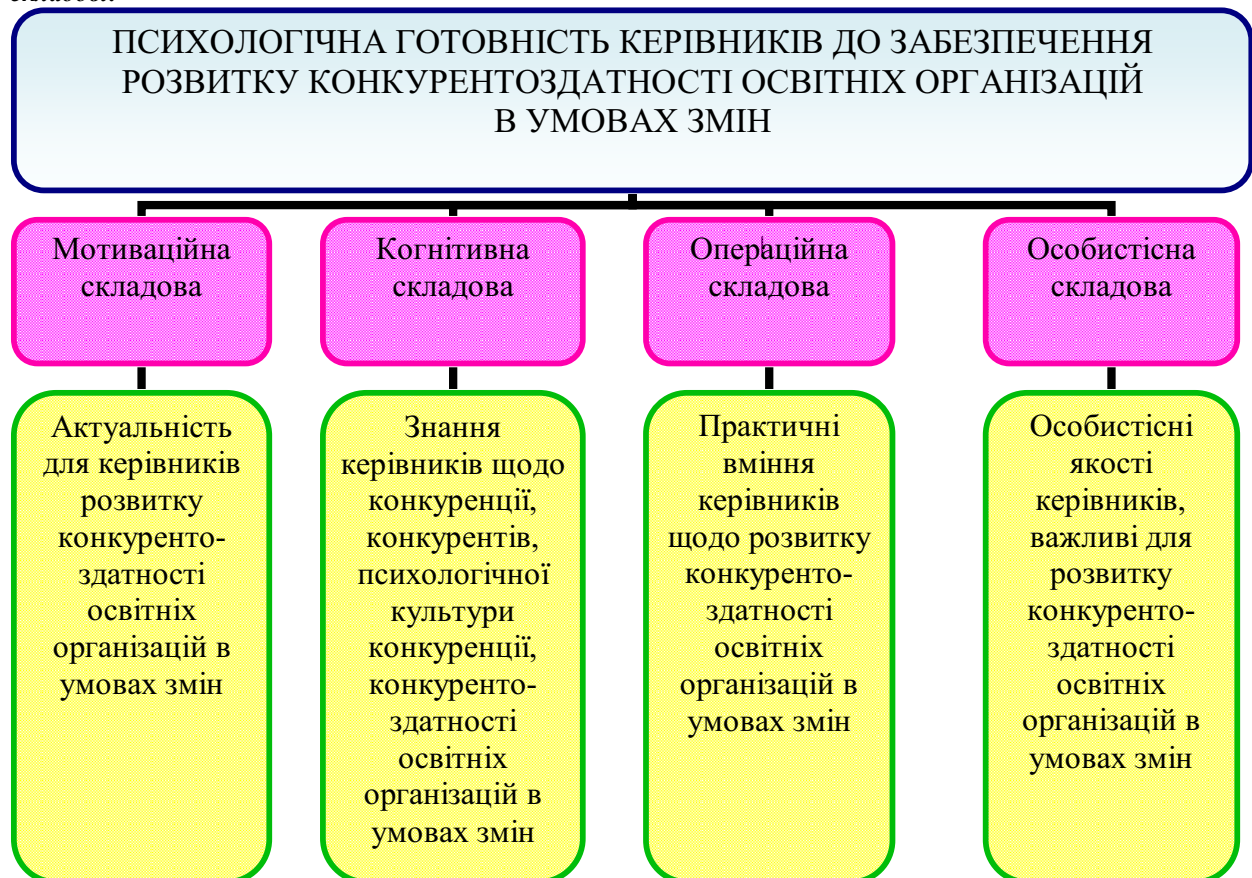

Рис. 1. Структура психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін

а) когнітивна складова (сукупність знань керівників про конкуренцію, конкурентів, психологічну культуру конкуренції, зміст, структуру та психологічні складові теоретичної моделі розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін);

б) мотиваційна складова (актуальність для керівників розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін);

в) операційна складова (сукупність практичних вмінь керівників щодо розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін);

д) особистісна складова (сукупність особистісних якостей керівників, важливих для розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін).

Наведемо далі зміст та структуру когнітивної складової психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін. *Когнітивна складова*

психологічної готовності передбачає оволодіння керівниками освітніх організацій знаннями, що розкривають сутність феноменів «конкуренція», «конкурент», «психологічна культура конкуренції», зміст, структуру та психологічні складові теоретичної моделі розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін.

1. Базуючись на психологічному підході до проблеми конкурентоздатності (О. Філь) [18; 26], феномен «конкуренція» визначено як «психологічна взаємодія суб'єктів (особистість, група, організація, країна, континент...) за обмеженого ресурсу (досягнення однаково/одночасно значущої для них мети/задоволення власних потреб та ін.) з використанням різних психологічних стратегій конкуренції».

2. **Конкурент** – активний суб'єкт ситуації конкурентної взаємодії за обмеженого ресурсу зі своїми потребами та рівними психологічними правами щодо задоволення власних потреб [26].

3. **Психологічна культура конкуренції суб'єкта** – рівень його самопізнання та саморегуляції в ситуації конкурентної взаємодії, що базується на системі теоретичних знань з психології конкуренції та виявляється в практичних діях відносно учасників конкурентної взаємодії. В *структурі* психологічної культури конкуренції суб'єкта визначено *теоретико-концептуальний* (теоретичні знання з проблеми конкуренції) та *практичний* (реалізація теоретичних знань з проблеми конкуренції в практичній діяльності) компоненти [26].

3.1. Теоретико-концептуальний компонент включає складові:

3.1.1. *типи сприйняття конкуренції*, залежно від ступеня активності суб'єкта в ситуації конкурентної взаємодії (розвивально-активний тип (РА), вимушено-пасивний тип (ВП)) та від позитивної (+), нейтральної (0) або негативної (-) її оцінки:

- 1) розвивально-активний тип з позитивною оцінкою конкуренції (РА+);
- 2) розвивально-активний тип з нейтральною оцінкою конкуренції (РА0);
- 3) розвивально-активний тип з негативною оцінкою конкуренції (РА-);
- 4) вимушено-пасивний тип з позитивною оцінкою конкуренції (ВП+);
- 5) вимушено-пасивний тип з нейтральною оцінкою конкуренції (ВП0);
- 6) вимушено-пасивний тип з негативною оцінкою конкуренції (ВП-).

Розвивально-активний тип сприйняття суб'єктом конкуренції (особистість – активний суб'єкт в ситуації конкуренції) характеризується, здебільшого, сприйняттям конкуренції як ситуації розвитку та як природної обставини їх життя, діяльності освітньої організації, вітчизняного суспільства.

Вимушено-пасивний тип сприйняття суб'єктом конкуренції (особистість – пасивний суб'єкт в ситуації конкуренції) характеризується, здебільшого, «вимушеним» сприйняттям конкуренції як невід'ємного факту та як об'єктивної обставини їх життя, діяльності освітньої організації, вітчизняного суспільства;

3.1.2. *ставлення суб'єкту конкуренції до конкурента*:

- 1) негативне (вороже) ставлення;
- 2) позитивне;
- 3) нейтральне;
- 4) змішане відчуття;

3.1.3. *суб'єктивне сприйняття рівня власної психологічної культури конкуренції* (низький, середній, високий рівень).

3.2. Практичний компонент включає *стратегії конкуренції* – засоби, методи, прийоми психологічної взаємодії, практичні дії та типи поведінки суб'єктів за обмежені ресурси/задоволення власних потреб: а) *деструктивна стратегія* конкуренції (агресивно-маніпулятивна) являє собою стратегію конкурентної взаємодії, яка передбачає «жорстку» боротьбу двох або більше конкурентів при досягненні значущої для них мети/задоволенні їх власних потреб та пошук шляхів перемоги над суперником методами, здебільшого, «нечесної конкуренції». До методів «нечесної» конкуренції належать блокування можливостей конкурента, агресія як захисна реакція на неготовність до конкуренції, «комунікаційний вакуум», плітки, чутки, маніпуляція через формування почуття «вічного боржника» та провини, залежності, хабарництва, використання зв'язків з «впливовими» людьми, дискредитація опонента та ін. У процесі реалізації деструктивної стратегії конкуренції, як зазначає авторка, можуть виявлятися деструктивно-агресивний, деструктивно-викличний, деструктивно-ворожий, деструктивно-некоректний, деструктивно-емоційно-неадекватний типи поведінки учасників конкурентної взаємодії та ін. Деструктивність стратегії виявляється у «руйнівному» впливі на особистість всіх суб'єктів конкуренції та на їх реальних або потенційних взаємовідносинах (внутрішньоособистісні конфлікти, психосоматичні розлади, почуття провини, напруження або розрив професійної та/або особистісної взаємодії, згортання спільної активності, небажання/недовіра/відмова від майбутньої взаємодії, демоти́вація активності тощо); б) *конструктивна стратегія конкуренції* (асертивно-гуманістична) є стратегією конкурентної взаємодії, що передбачає цивілізовану психологічну взаємодію особистостей у процесі досягнення однаково значущої для них мети/задоволенні їх власних потреб методами розвитку, презентації та використання своєї «конкурентної власності», а не за рахунок жорсткого «зіткнення» або дискредитації авторитету опонента. Авторка зазначає, що в процесі реалізації конструктивної стратегії конкуренції можуть проявлятися конструктивно-асертивний, конструктивно-лідерський, конструктивно-обережний; конструктивно-орієнтований, конструктивно-емоційно-адекватний типи поведінки учасників конкурентної взаємодії. Конструктивна

стратегія є також результативною, передбачає «перемогу» одного або обох суб'єктів (через задоволення потреб суб'єктів конкуренції), різниця полягає, здебільшого, в засобах, які використовують учасники конкуренції. При цьому зберігається почуття власної гідності у суб'єктів, їх «цілісність», психологічний комфорт, конкурент має потенційну спроможність переходу до категорії «партнер» у подальшій професійній взаємодії, зберігається можливість подальшої міжособистісної/професійної взаємодії; в) *стратегія «Ігнорування/уникання»* конкуренції (пасивно-залежна, *фрустраційна*) характеризується як стратегія конкурентної взаємодії, що передбачає свідоме або несвідоме уникнення особистістю ситуацій участі в конкуренції та взаємодії з потенційними/реальними конкурентами (відмову від досягнення раніше значущої мети/задоволення власних потреб, пасивність, зниження рівня домагань та ін.). У процесі її реалізації можуть проявлятися часткове «ігнорування» або повне «уникання» конкурентної взаємодії. Використання даної стратегії як провідної тривалий час може спричинити фрустрацію потреб, зниження/блокування домагань, відмову досягнення цілей, що були значимі у минулому, згорання/пасивність професійної активності, тривале безробіття та ін.

4. Конкурентоздатність суб'єкта – відносна, динамічна, індивідуальна та *комплексна психологічна характеристика*, яка забезпечує його ефективну конкуренцію порівняно з аналогічними/іншими суб'єктами на сучасному ринку праці, товарів та послуг.

5. Зміст, структура та психологічні складові теоретичної моделі розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін:

5.1. Термінологічний апарат дослідження проблеми психології розвитку конкурентоздатності організацій:

1. *Організація* – соціальне утворення (група людей) з певними межами, що функціонує на відносно постійних засадах і свідомо координує свою діяльність для досягнення спільної мети (за Л.І. Федуловою) [11]. *Зовнішнє середовище організації* – це взаємозв'язки між організацією і суспільством, яке створює організація і підтримує її існування (Гібсон Дж.Л., Іванцевич Д.М., Донеллі Д.Х.) [3] з метою ефективної життєдіяльності в умовах конкуренції. Відповідно до системного підходу до управління, організація як відкрита система функціонує й розвивається завдяки наявності певних елементів, які дають змогу своєчасно й адекватно реагувати на сигнали зовнішнього оточення – *внутрішнє середовище* (за Л.І. Федуловою) [11] – взаємозв'язки всередині організації, створені «внутрішніми» суб'єктами з метою забезпечення ефективної життєдіяльності організації в умовах конкуренції.

Поняття «*персонал*» охоплює всіх працівників організації, як постійних, так і тимчасових, представників кваліфікованої і некваліфікованої праці (за Л.І. Федуловою) [3].

2. *Суб'єкт* – конкретний індивід або соціальна спільнота, що володіє свідомістю, волею і здатна цілеспрямовано перетворювати дійсність і себе (за О.М. Степановим) [17].

3. *Аналіз конкурентоздатності організації* доцільно здійснювати на основі *системного підходу*, що дозволяє розглядати її як цілісну систему, яка охоплює окремі елементи в певних зв'язках і відношеннях. Також доцільно застосовувати *психологічний підхід* (О.А. Філь) [18; 26], якій передбачає аналіз психологічної природи феноменів «конкуренція» та «конкурентоздатність», психологічних складових, чинників, умов вияву та розвитку цих явищ як психологічних феноменів. *Конкурентоздатність організації (КО)* – *системна психологічна характеристика* організації, яка забезпечує її ефективну конкуренцію порівняно з аналогічними/іншими суб'єктами на сучасному ринку праці, товарів та послуг.

4. *Психологічна культура конкуренції суб'єкта* (особистість, організація, суспільство та ін.) – рівень самопізнання та саморегуляції (О.В. Леганькова, Я.Л. Коломінський) [8] в ситуації конкурентної взаємодії. В *структурі* психологічної культури конкуренції суб'єкта визначено *теоретико-концептуальний* (теоретичні знання з проблеми конкуренції) та *практичний* (реалізація теоретичних знань з проблеми конкуренції в практичній діяльності) компоненти (авт.).

5. *Економічна безпека суб'єкта* – це стан його економічної свідомості, в якому суб'єкт сприймає існуючу якість життя як адекватну і надійну, оскільки вона створює реальні можливості для задоволення його економічних потреб тепер і є підставою для впевненості в майбутньому (Г.В. Ложкін, В.Л. Комаровська) [9].

Психологічна культура економічної безпеки суб'єкта в організації (теоретичні знання та практичні дії суб'єктів щодо самозбереження та саморозвитку в процесі задоволення власних актуальних та потенційних економічних потреб; задоволеність особистості станом власної економічної безпеки; психологічний захист людини від загроз різних типів; захист інтелектуальної власності). *Психологічна культура економічної безпеки суб'єкта для організації* (теоретичні знання та практичні дії організації щодо власного захисту від економічної шкоди, фінансових втрат, розголошення комерційної таємниці, втрат довіри клієнтів, своєчасного прогнозування й ідентифікації переходу потенційної небезпеки в актуальну загрозу для організації, зміни поведінки людини супротив її бажання) (авт.).

6. *Суб'єктивний статус конкурентоздатності суб'єкта* – суб'єктивне уявлення суб'єкта про свою конкурентоздатність на різних рівнях її вияву.

7. На основі *системного та психологічного підходів конкурентоздатність організації (КО)* розуміється як *системна психологічна характеристика* організації, яка забезпечує її ефективну конкуренцію порівняно з аналогічними/іншими суб'єктами на сучасному ринку праці, товарів та послуг.

Застосування *функціонально-динамічного підходу* (К. Платонов) [7] до структури моделі розвитку конкурентоздатності організації дає підстави говорити про її динамічність, тобто про те, що найбільш «варіативні» елементи цієї структури не залишаються незмінними протягом усього «життя» організації та залежно від специфіки організації можуть модифікуватися або змінюватися.

5.2. Теоретична модель розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін включає *структурні компоненти*: 1) конкурентоздатність «зовнішнього середовища» освітніх організацій (суб'єкти: «зовнішні» клієнти – споживачі, громада, суспільство, конкуренти, партнери); 2) конкурентоздатність «внутрішнього середовища» освітньої організації (суб'єкти: «внутрішні» клієнти – персонал організації).

Визначено основні *вектори аналізу* розвитку конкурентоздатності освітніх організацій: зовнішній та внутрішній.

Аналіз конкурентоздатності «зовнішнього середовища» освітніх організацій здійснюється через *зовнішній* вектор аналізу, який поділяється на *метарівень* (міжнародний рівень), *мегарівень* (рівень країни) та *макрорівень* (рівень галузі/сфери діяльності організацій).

Аналіз конкурентоздатності «внутрішнього середовища» освітніх організацій здійснюється через *внутрішній* вектор аналізу, який поділяється на *мезорівень* (рівень організації) та *мікрорівень* (рівень особистості в організації).

Відповідно до кожного рівня аналізу визначаються *психологічні складові конкурентоздатності освітніх організацій* – **«психологічні профілі» конкурентоздатності (ППК)**:

1. На *метарівні* визначається **«психологічний профіль конкурентоздатності зовнішнього середовища освітніх організацій на міжнародному рівні» (ППКзсомр)**, який розкривається сукупністю ознак:

1.1. *присутність та активність організації на міжнародному рівні (ПАОмр)* (наявність продукції/послуг на міжнародних ринках; наявність зарубіжних партнерів, клієнтів, конкурентів на міжнародних ринках; участь організації в міжнародних тендерах, проектах, виставках, конкурсах та ін.);

1.2. *психологічна культура конкуренції організації в міжнародному співтоваристві (ПККомр)* (теоретичні знання та практичні дії організації щодо іміджу організації-міжнародного партнера, іміджу організації-конкурента на міжнародному ринку, стратегії конкуренції організації на міжнародному ринку);

1.3. *суб'єктивний статус конкурентоздатності організації на міжнародному рівні (ССКомр)* (суб'єктивне уявлення організації про себе як конкурентоздатного суб'єкта на міжнародному рівні та ін.).

2. На *мегарівні* визначається **«психологічний профіль конкурентоздатності зовнішнього середовища освітніх організацій на рівні країни» (ППКзсорк)** та його характеристики:

2.1. *цивілізованість ринкової психології організації як соціального елементу суспільства (ЦРПос)* (психологічні характеристики комерційного клімату в країні (Столяренко А.М. [21]); соціальна відповідальність організації щодо суспільства (Симхович А. [20]; Столяренко А.М. [21]); психологічний моніторинг ринку (Столяренко А.М. [21]); стратегічна політика організації (орієнтація на задоволення потреб суспільства у високоякісних продукції/послугах); участь організації у вітчизняних виставках, конкурсах та ін.);

2.2. *психологічна культура конкуренції організації у вітчизняному суспільстві (ПККовс)* (теоретичні знання та практичні дії організації щодо конкуренції в суспільстві та її стратегій (Фельсер Г. [22]; Філь О.А. [18; 24; 26; 28]));

2.3. *суб'єктивний статус конкурентоздатності організації на вітчизняному рівні (ССКовр)* (суб'єктивне уявлення організації про себе як конкурентоздатного суб'єкта на рівні країни та ін.).

3. На *макрорівні* визначається **«психологічний профіль конкурентоздатності зовнішнього середовища освітніх організацій на рівні конкретної сфери функціонування» (ППКзсоф)**, який розкривається сукупністю характеристик:

3.1. *конкурентоздатність послуг організації для «зовнішніх» клієнтів (КПОзк)* (моніторинг ринку аналогічних продуктів/послуг; орієнтація організації на клієнта (Lytle, 1998 [27]); оцінка ступеня задоволеності потреб зовнішніх клієнтів; інноваційна політика; ефективність презентації товарів/послуг);

3.2. *психологічна культура конкуренції організації з конкурентами на внутрішньому ринку товарів/послуг (ПККовр)* (теоретичні знання та практичні дії організації щодо організації-конкурента; імідж організації-вітчизняного партнера, конкурента; стратегії конкуренції організації на внутрішньому ринку; визначення умов ефективної конкуренції з іншими організаціями; стратегії рекламної політики організації та ін.);

3.3. *суб'єктивний статус конкурентоздатності організації на вітчизняному ринку товарів/послуг (ССКовр)* (суб'єктивне уявлення організації про себе як конкурентоздатного суб'єкта на рівні сфери/галузі; розуміння феномену «конкурентоздатність послуг організації для зовнішніх клієнтів», оцінка загального рівня конкурентоздатності послуг організації для зовнішніх клієнтів; оцінка актуальності розвитку конкурентоздатності послуг організації для зовнішніх клієнтів).

4. На *мезорівні* визначається **«психологічний профіль конкурентоздатності внутрішнього середовища освітніх організацій на рівні конкретної організації» (ППКвсор)**, який розкривається сукупністю характеристик:

4.1. *конкурентоздатність послуг організації для «внутрішніх» клієнтів (КПОвк)* (персоналу конкретної організації) (привабливість культури (В.М. Снетков); тип іміджу організації; корпоративна

культура організації (Мак-Куїні); рівень розвитку груп та прогнозування поведінки та успішності її діяльності (Г.Л. Почебут [14]); привабливість роботи в організації (А.А. Крилов, С.А. Манічева); порушення комунікацій в організаціях (плітки, чутки та ін.); ставлення працівників до організації (самореалізація особистості завдяки роботі в організації, впорядкованість організаційного середовища, виправданість/розумність головних цілей організації, справедливість/несправедливість); об'єктивна оцінка конкурентоздатності організації);

4.2. *психологічна культура конкуренції в організації (ПККво)* (теоретичні знання та практичні дії організації щодо управління конкуренцією в організації; методи стимулювання конкуренції (Гібсон Дж.Л., Іванцевич Д.М., Донеллі Д.Х. [3]); стратегії конкуренції менеджерів та персоналу в організації; оцінка управління конкуренцією в організації та ін.);

4.3. *психологічна культура економічної безпеки внутрішнього середовища організації (ПКЕБво)* (теоретичні знання та практичні дії організації щодо захисту від фінансових втрат, втрат довіри клієнтів: соціальна відповідальність організації щодо внутрішніх клієнтів (Симхович А. [20]; Столяренко А.М. [21]); уявлення про проблеми безпеки; ефективна організація безпеки персоналу організації, її капіталу і майна, комерційних інтересів (Г.В. Ложкін, В.Л. Комаровська [9]); оцінка організаційної лояльності (Р.Т. Моудей, Л.В. Портер та ін.);

4.4. *суб'єктивний статус конкурентоздатності організації (ССКо)* (розуміння організацією особливостей феноменів «конкурентоздатна організація»; суб'єктивна оцінка організацією загального рівня власної конкурентоздатності (авт.).

5. На мікрорівні визначається «психологічний профіль конкурентоздатності внутрішнього середовища освітніх організацій на рівні особистості в організації» (ППКвоос), який є більш «варіативним» залежно від типу організації, специфіки сфери діяльності організації, вимог до професійної діяльності персоналу конкретної організації та розкривається сукупністю характеристик:

5.1. *конкурентоздатність базових характеристик персоналу організації (КБХно)* (самооцінка особистості (Н.П. Фетискін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов [23]); екстраверсія, поступливість, свідомість, емоційна стабільність, інтелект (Л. Голдберг); емоційна спрямованість особистості (Б. Додонов); ціннісні орієнтири (С. Бубнов); стратегії психологічного захисту (Плутчік-Келлерман-Конте); мотивація схвалення та ін.) та *спеціально-конкурентоздатних характеристик персоналу організації (КСКХно)* (орієнтація на стиль «команда» (Р. Блейк-Дж. Моутон); стресостійкість (Ф.І. Хміль); загальні здібності до підприємництва (Ю.Ф. Пачковський [12]); спрямованість (Б. Басс [15; 16]); соціально-психологічна адаптивність та ін.);

5.2. *психологічна культура економічної безпеки персоналу організації (ПКЕБно)* (зміна поведінки людини супротив її бажання; потенційна безпечність суб'єкта для організації; задоволеність особистості станом власної економічної безпеки (Г.В. Ложкін, В.Л. Комаровська [9]); задоволеність категоріями індивідуального життя (Н.С. Водоп'янова, Н.П. Фетискін, Т.І. Миронова); ціннісні орієнтири (С. Бубнов); маніпулятивне ставлення (Бант); соціально-психологічні установки (О.Ф. Потьомкіна); сумлінність (В.В. Мельников, Л.Т. Ямпольський); стійкість особистості до інформаційних, економічних та політичних впливів (Г.В. Ложкін, В.Л. Комаровська [9], С.Ф. Покропівний); локус-контролю та ін.);

5.3. *психологічна культура конкуренції персоналу організації (ПККно)* (теоретичні знання та практичні дії персоналу щодо розуміння своєї «конкурентної власності»; власні стратегії конкуренції та ін.);

5.4. *суб'єктивний статус конкурентоздатності персоналу організації (ССКно)* (розуміння організацією особливостей феноменів «конкурентоздатна особистість»; суб'єктивна оцінка загального рівня власної конкурентоздатності; актуальність для особистості розвитку власної конкурентоздатності та ін.).

Слід відмітити, що вказані теоретичні аспекти когнітивної складової психологічної готовності керівників освітніх організацій до забезпечення конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін будуть слугувати в подальшому, на рівні експерименту, певними критеріями низького, середнього та високого рівня розвитку зазваної складової цієї готовності.

ВИСНОВКИ

З метою ефективної підготовки керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій як соціальної системи, як активного суб'єкта конкуренції, особливо в умовах змін, важливе значення має системне формування психологічної готовності керівників до забезпечення конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін.

Психологічна готовність керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін – комплекс знань, мотивів, практичних умінь, особистісних характеристик, необхідних для забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін.

Структура психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін охоплює такі основні складові: а) когнітивна складова; б) мотиваційна складова; в) операційна складова; д) особистісна складова.

Когнітивна складова психологічної готовності керівників до забезпечення розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін передбачає оволодіння керівниками освітніх організацій знаннями, що розкривають сутність феноменів «конкуренція», «конкурент», «психологічна культура конкуренції», зміст, структуру та психологічні складові теоретичної моделі розвитку конкурентоздатності освітніх організацій в умовах змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Конкурентология. Учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности / В.И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2004. – 468 с. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nftm-resurs.ru/file.php?f=259>.
2. Бондарчук О.І. Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін: основні концептуальні підходи / О.І. Бондарчук // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. – Вип. 7(20) / [голов. ред. В.В. Олійник]. – К. : Дорадо-друк, 2012. – С. 193–202.
3. Гибсон Дж.Л. Организации: структуры, процессы, результаты / Дж.Л. Гибсон, Д.М. Иванцевич, Д.Х. Данелли / пер. с англ. – [8-е изд.]. – М. : Питер, 2001. – 512 с.
4. Джерард П. Хоткинсон. Компетентная организация: психологический анализ процесса стратегического менеджмента / Джерард П. Хоткинсон, Пол Р. Спероу / пер. с англ. – Х. : Гуманитарный центр, 2007. – 392 с.
5. Карамушка Л.М. Психология управления заведениями средней школы : монография / Л.М. Карамушка. – К. : Ника-центр, 2000. – 332 с.
6. Карамушка Л.М. Формування конкурентоздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій) : монографія / Л.М. Карамушка, О.А. Філь. – К. : ІНККОС, 2007. – 268 с.
7. Кулініч І.О. Психологія управління : навч. посіб. / І.О. Кулініч. – К. : Знання, 2008. – 292 с.
8. Леганькова О.В. Взаимосвязь психологического здоровья и психологической культуры педагога в контексте современной социокультурной ситуации / О.В. Леганькова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/zdoroviepedagoga/1-seksia/legankova>.
9. Ложкін Г.В. Економічна психологія : навч. посіб. / Г.В. Ложкін, В.Л. Комаровська, Н.Ю. Воленюк / [3-тє вид., переробл. і доповн.]. – К. : ВД «Професіонал», 2008. – 464 с.
10. Максименко С.Д. Розвиток конкурентоздатності персоналу як важлива складова організаційного розвитку освітніх організацій / С.Д. Максименко, Л.М. Карамушка, О.А. Філь // Психологічні умови розвитку конкурентоздатності організації : тези VI Міжнар. наук.-практ. конф. з організаційної та економічної психології (м. Керч, 25–27 червня 2009 р.). – К. : Інтерлінк, 2009. – С. 8–12.
11. Менеджмент організацій : підручник / за заг. ред. Л.І. Федулової. – К. : Либідь, 2004. – 448 с.
12. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Ю.Ф. Пачковський ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л. : ПТФВ «Афіша», 2001. – 276 с.
13. Портер М.Е. Конкуренция : пер. с англ. / М.Е. Портер – М. : ИД «Вильямс», 2005. – 608 с.
14. Почебут Л.Г. Организационная социальная психология : учеб. пособие. / Л.Г. Почебут, В.А. Чикер. – СПб. : Речь, 2000. – 298 с.
15. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности / под ред. Г.С. Никифорова, М.А. Дмитриевой, В.М. Снеткова. – СПб. : Речь, 2001. – 448 с.
16. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие. – Самара : ИД «БАХРАХ-М», 2000. – 672 с.
17. Психологічна енциклопедія / [авт.-упор. О.М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
18. Психологічні умови розвитку конкурентоздатності організації : тези VI науково-практичної конф. з організаційної та економічної психології (м. Керч, 25–27 червня 2009 р.) / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, О.А. Філь. – К. : Інтерлінк, 2009. – 240 с.
19. Романовська О.О. Конкурентоздатність і проблема підготовки майбутніх фахівців до діяльності в ринкових умовах / О.О. Романовська // Теорія і практика управління соціальними системами. – Х. : НТУ «ХП», 2009. – №4. – С. 36–43.
20. Симхович В.А. Формы социально ответственной деятельности бизнеса / В.А. Симхович // Психология и социология в бизнесе: актуальные проблемы современности : м-лы Второго международного конгресса, 20–21 апреля 2007 г., БГПУ. г. Минск. – Мн. : Бестпринт, 2007. – С. 18–21.
21. Столяренко А.М. Психология менеджмента : учеб. пособие для студентов вузов / А.М. Столяренко, Н.Д. Амаглобели. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 608 с.
22. Фельсер Г. Психология потребителей и реклама / Г. Фельсер ; пер. с нем. – Х. : Гуманитарный центр, 2009. – 704 с.
23. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.В. Мануйлов. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – С. 301–305.
24. Філь О.А. Методичний інструментарій для комплексної психологічної діагностики рівня розвитку конкурентоздатності освітніх організацій / О.А. Філь // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Вип. 27 (31) : в 3-х ч. – Ч. 1. – Х. : Вид-во НТУ «ХП», 2010. – С. 326–335.
25. Філь О.А. Особливості сприйняття конкуренції персоналом вищого навчального закладу приватної форми власності / О.А. Філь, В.В. Корсакевич // Правничий вісник Університету «КРОК» ; Вищий навчальний «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 9. – К., 2011. – С. 155–161.
26. Філь О.А. Теоретична модель конкурентоздатності організацій / О.А. Філь // Психологія організаційного розвитку сучасних організацій у сфері освіти, промисловості та бізнесу : тези VIII Міжнародної конференції з організаційної та економічної психології (4–6 жовтня 2012 року, м. Алчевськ). – К.-Алчевськ : ДонГТУ ; Центр планування кар'єри, 2012. – С. 24–27.
27. Фридемман В. Нердингер. Ориентация на клиента / пер. с нем. – Х. : Гуманитарный центр, 2004. – 180 с.
28. Fil, A. The problem of competition in work of organizations of the civil service system / A. Fil // Abstracts of Ukrainian-Polish Workshop: Psychological aspects of innovative changes in organization and organizational development (20–24 October 2010, Kyiv, Ukraine). – Kyiv, 2010. – P. 20–21.

УДК: 159.9: 351.746.1

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

О.М. Хайрулін

*заступник начальника Азово-Чорноморського регіонального управління з персоналу
Державної прикордонної служби України*

У статті представлено теоретичні і практичні результати дослідження проблеми професійного вигорання в умовах професійної діяльності військовослужбовців Державної прикордонної служби України. Обґрунтовано один з можливих шляхів розв'язання проблеми професійного вигорання прикордонників.

Ключові слова: професійне вигорання, психологічні профілактика, структурно-функціональна модель.

В статье представлены теоретические и практические результаты исследования проблемы профессионального выгорания в условиях профессиональной деятельности военнослужащих Государственной пограничной службы Украины. Обоснован один из возможных путей решения проблемы профессионального выгорания пограничников.

Ключевые слова: профессиональное выгорание, психологическая профилактика, структурно-функциональная модель.